

Климова К.Я. Розвиток читацьких інтересів у процесі формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей ВНЗ.

Анотація. Автор порушує проблему стимулювання інтересу до книги в майбутніх учителів-нефілологів. Актуальність статті зумовлена зростанням впливу нових інформаційних технологій на процес професійної українськомовної підготовки студентів педагогічних ВНЗ. У статті пропоновано вправи, спрямовані на розвиток читацьких інтересів у майбутніх учителів. Виконання цих завдань сприятиме формуванню в студентів стилістичної складової мовнокомунікативної професійної компетенції.

Ключові слова: мовнокомунікативна професійна компетенція, читацький інтерес, текст, дискурс, стилістична вправа, стилістичний аналіз тексту.

**РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВНЗ**

К. Я. КЛИМОВА

"Читання — це віконце, крізь яке діти бачать і пізнають світ і самих себе", — писав Василь Сухомлинський. Відколи існує книга — на її сторінках знаходять відповіді на запитання, в ній шукають духовної розради покоління всіх часів і народів. Чому ж тексти казок, прочитані нам рідними у ранньому дитинстві, пам'ятовуєш на все життя, а вірші або прозові уривки з творів української художньої літератури, передбачених шкільною програмою, з часом безнадійно забуваються? Відповіді на це запитання шукаємо у працях з педагогіки виховання, психології, дискурсології, лінгвокультурології, літературознавства, лінгводидактики та інших наук.

З огляду на те, що сучасне студентство здебільшого віддає перевагу новим інформаційним технологіям (комп'ютерній мережі Internet), а паралітература заповнила книжкові крамниці, навряд чи можна стверджувати, що процес формування читацького інтересу, обмежившись молодшим шкільним віком, завершується, а далі, мовляв, людина сама, на свій розсуд, буде обирати книгу для "серця і розуму". Знов-таки звернувшись до педагогічної спадщини В. Сухомлинського, доречно процитувати: "Книга повинна бути для кожного вихованця другом, наставником і мудрим учителем...Якщо з дитинства у дитини не вихована любов до книги, якщо читання не виявилось її духовною потребою на все життя, — у роки отрочтва душа підлітка буде порожньою, невідомо звідки виявиться погане" [9].

Цілком очевидно, що інтерес до читання, рівною мірою як і бажання навчатися рідної мови (засобами тієї ж книги!), слід стимулювати і в юнацькому, і у зрілому віці. Беззаперечним також є те, що процес формування українськомовної професійної компетенції у вищих педагогічних навчальних закладах набуває повноти і логічної завершеності лише за умови звертання до книги. На необхідності пошуку ефективних методів розвитку читацького інтересу в студентів наголошує Л. Мацько: "Читання як процес мовленевої діяльності заслуговує пильнішої уваги до нього з боку лінгводидактів і методистів.<...>. Читання розвиває пізнання, розширює перцептивний досвід, формує словник, усталює мовні стереотипи. У процесі читання засвоюються правопис, граматичні форми, збагачується лексикон, виробляється мовне чуття, образність мови стає формою образного бачення світу" [5; 100]. Отже, формування всіх складових мовнокомунікативної професійної компетенції (особливо стилістичної) у

ВНЗ видається неможливим без розвитку в майбутніх учителів читацьких інтересів. Оскільки ця проблема — багатоаспектна, розглянемо її у лінгводидактичній площині.

Завданням статті є опис методу вправ, який доцільно застосувати на практичних та лабораторних заняттях з української мови у педагогічному ВНЗ для розвитку читацьких інтересів у студентів-нефілологів і формування в них стилістичної складової мовнокомунікативної професійної компетенції.

Спираючись на лінгвістичні та методичні праці, окреслимо зміст ключових понять — "читацький інтерес", "стилістична мовна компетенція", "текст", "дискурс", "вправа".

Поняття "читацькі інтереси" визначає О. Савченко: "У 3 класі вперше ставиться і розв'язується завдання не тільки освоєння дітьми кола доступної літератури, а й формування у школярів *читацьких інтересів, тобто уміння читати вибірково, співвідносячи свої потреби і можливості*" [7; 205]. Інтерес до книги, на думку вченої, є сходинкою (дитині подобається книга як об'єкт — її оформлення, великий шрифт, малюнки, до яких так цікаво прочитати текст!) до формування читацьких інтересів. Читацькі інтереси (наступний, більш серйозний ступінь читацької зрілості) передбачають наявність стійкого потягу до читання. Вони характеризуються насамперед вибірковістю (індивідуальною спрямованістю на книжки певного роду), керованою нагальною потребою читача компенсувати відсутні в нього знання або життєвий досвід. Відповідна поінформованість, достатня особиста начитаність учня, усвідомленість того, що читати корисно, цікаво і приємно, є передумовами формування й поглиблення читацьких інтересів у його подальшому житті.

Коли йдеться про читацький інтерес, перш за все, уявляєш твір художньої літератури, оскільки саме він знаходить відгук у читачів різного рівня освіченості та естетичних уподобань, здійснює емоційний вплив (окрім того, що може бути інформаційно насиченим і задовольняти когнітивні потреби). У домашніх бібліотеках учителів, як правило, зберігається художня і (що теж заслуговує схвалення) довідкова література. Працівники сфери освіти уміють здобувати необхідну для професійного спілкування інформацію, опрацьовуючи тексти законодавчих документів, науково-навчальних, методичних, популярних джерел. Це свідчить про те, що у вишах, окрім інформаційно-комунікативної, формується важлива складова мовнокомунікативної професійної компетенції педагога — *стилістична мовна компетенція* (знання про стилі і жанри української мови, стилістичні ресурси мовних ярусів, стилістичні норми і

особливості реалізації мовних засобів залежно від комунікативної сфери і ситуації спілкування, а також уміння застосовувати стилістичні знання у побудові дискурсів).

З'ясувати зміст понять "текст" і "дискурс" допомагає вивчення мовознавчих праць. У словнику української мови *дискурс* витлумачується як "міркування задля встановлення істини; ораторська промова; сукупність висловлювань, які стосуються певної проблематики" [10; 204], а *текст* — як "слова, речення в певному зв'язку та послідовності, що утворюють висловлювання, літературний твір, документ тощо, надруковане, написане або таке, що збереглося в пам'яті" [10; 692]. У стилістичній площині (Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко) текст є основним поняттям, "у якому об'єднуються найважливіші ознаки найбільшої мовної одиниці: зв'язність, цілісність; єдність, завершеність; частина мовного потоку; фіксоване мовлення, результат мовлення" [8; 451]. З погляду культури мови (Л. Мацько, Л. Кравець) поняття дискурсу окреслюється як "зв'язний текст в контексті багатьох чинників — соціокультурних, психологічних та ін." [6; 342]. З позицій когнітивної лінгвістики О. Кубрякова пояснює зв'язок понять "дискурс" і "текст" як причинно-наслідковий: текст створюється у дискурсі. Приєднуючись до Н. Арутюнової, вчена називає дискурс *діяльністю, зануреною у життя*, і радить роботу з текстами (з метою написання на їхній основі анотацій, конспектів, творів, переказів тощо) розпочинати з вивчення відомостей про автора, об'єктивних культурологічних, соціально-історичних та суб'єктивних (внутрішніх) умов його дискурсивної діяльності. "Текст існує як джерело випромінювання, збудження у нашій свідомості численних асоціацій і когнітивних структур,...спонукає нас до творчого процесу його розуміння, сприймання, інтерпретації, домислення — йдеться про усвідомлення людського досвіду" (переклад наш) [4]. Аналізуючи образ читача як категорію комунікативної лінгвістики, М. Крупа називає художній текст єдиним засобом взаєморозуміння письменника і читача [3; 154]. Отже, стилістичні вправи, про які йтиметься далі, обов'язково передбачають роботу студентів із текстами.

Поняття "вправа", за педагогічним словником, означає "повторне виконання дії з метою її засвоєння. Вправа забезпечує завершення усвідомлення й закріплення, а також узагальнення й автоматизацію, що в результаті приводить до повного оволодіння дією й перетворення її у вміння або навик" [1; 59]. У таблиці вміщено види стилістичних вправ, які, на нашу думку, є ефективними для використання на заняттях з мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів:

Таблиця

Види стилістичних вправ, застосованих у процесі формування мовної компетенції і читацького інтересу майбутніх педагогів - нефілологів

Вид стилістичної вправи	Форма проведення — усна, письмова	Місце проведення — аудиторна, домашня	Ступінь самостійності — індивідуальна, групова	Зміст, методика проведення
Виконавський аналіз і виразне читання художнього твору.	Аналіз твору за пропонованою схемою виконується письмово і заслуховується на занятті; завершується виразним читанням твору (уривка).	Вправа аудиторна або домашня — з обов'язковою перевіркою на занятті.	Ознайомившись із пропонованим зразком виконавського аналізу, кожен студент досліджує новий текст (індивідуальна робота).	У результаті виконання вправи студенти заглиблюються в текст, вчать ся з'ясовувати авторський задум, умови дискурсивної діяльності письменника і за допомогою технічних засобів виразності впливають на слухача, виконуючи твір перед слухачами.
Стилістичний аналіз тексту.	Аналіз твору виконується студентами за пропонованою схемою.	Домашня вправа перевіряється викладачем, оскільки зміст завдання потребує	Виконання стилістичного аналізу здійснюється за пропонованим на занятті зразком індивідуально.	Бажано, щоб студенти виконували стилістичний аналіз того ж самого тексту, який аналізувався під кутом зору

		ретельного опрацювання навчальної літератури зі стилістики, роботу з конспектами лекцій тощо.		виразного читання — тоді студенти- дослідники зможуть відстежити, як ті чи інші мовностилістичні засоби вплинули на виражальний потенціал твору.
Редагування тексту.	Вправа виконується письмово за наявності у кожного студента тексту для редагування.	Вправа аудиторна, важливо почути різні варіанти, пропоновані студентами щодо використання мовних засобів тексту.	Вправа групова (якщо текст однаковий для всіх), ефективною є робота в парах (малих групах), коли студенти редагують твір товариша, обмінявшись зошитами.	Для студентів- нефілологів особливе значення має формування чуття мови, дотриманості стилю, вміння бачити у тексті стилістичні помилки й недоліки (а також інші).
Переклад тексту.	Вправа виконується письмово, кожен студент забезпечений текстом для перекладу.	Вправа аудиторна, виконується за наявності достатньої кількості перекладних словників.	Переклад — індивідуальний, з подальшою перевіркою у групі.	Перекладаються тексти різних стилів та жанрів мови.
Переказ.	Переказ виконується письмово,	Вправу можна починати в	Поєднуються групові та індивідуальні	Враховано, що студенти мають сформовані

	відповідно до традиційної методики.	аудиторії (складання плану, усний переказ) і завершити дома.	форми роботи.	навички написання переказу під час підготовки до державної підсумкової атестації в 11 класі. Отже, акцент робиться на високому художньому, пізнавальному і розвивальному потенціалі дібраного авторського тексту. Обов'язковим є вступне слово викладача або інформація студента про письменника з метою популяризації його творів.
Твір.	Письмова вправа.	Аудиторні або домашні твори зачитуються вибірково.	Тематика творів пропонується заздалегідь, студенти мають час дібрати приклади, епіграф.	Твори перевіряє викладач навіть після проведеного у роботі в парах взаєморедагування.

Пропонована майбутнім учителям схема відповідає етапам підготовки до виразного читання художнього твору, докладно окресленим у працях А. Капської, М. Карасьова, Н. Соловйової, Б. Буяльського та ін.

Схема виконавського аналізу художнього твору

- *Літературно-творчий аналіз тексту* (“про що читаю”):
  - 1) розповідь про автора і особливості його епохи;
  - 2) родова та жанрова приналежність твору;
  - 3) тип тексту (опис, міркування, розповідь);
  - 4) структура тексту (вступна, основна частини, висновки), план;
  - 5) стислий переказ змісту;
  - 6) пояснення незрозумілих у тексті слів (за допомогою словників).
- *“Дійовий аналіз тексту”* (“для чого читаю”):
  - 1) кінцева мета автора (зверхзадача);
  - 2) якими я бачу героїв та місце події (словесні замальовки);
  - 3) моє ставлення до твору, героїв. Чи бачу в творі підтекст (прихований зміст)?
- *“Словесна цільова дія”* (“читаю саме я”):
  - 1) використання художніх засобів виразності (тропів, особливих синтаксичних структур);
  - 2) використання звукових засобів виразності (складання партитури всього тексту або однієї з його частин).

Схема повного стилістичного аналізу тексту

1. *Визначте, до якого функціонального стилю сучасної української мови належить пропонований текст. Назвіть підстиль і жанр:*

Науковий (власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний, науково-публіцистичний, науково-діловий підстилі, стаття, доповідь, виступ, рецензія, звіт, бібліографія тощо за жанром); публіцистичний (газетно-журнальний, художньо-публіцистичний, науково-публіцистичний підстилі, стаття в пресі, репортаж, інтерв'ю, дорожні замальовки, нарис, фейлетон, виступ на мітингу тощо за жанром); художній (прозовий, поетичний за формою, ліричний, епічний, драматичний підстилі, гумореска, усмішка, балада, пісня, казка, легенда уривок з повісті, роману, новели, комедії, власне драми, трагедії тощо за жанром); розмовний (розмовно-літературний, розмовно-побутовий підстилі, в межах якого стилю використовується і з якою метою – вказати); офіційно-діловий (адміністративно-канцелярський, законодавчий, дипломатичний

підстилі, назва документа); окремо виділити епістолярний та конфесійний стилі (листи, церковні тексти).

2. *Визначте комунікативну мету пропонованого тексту (обмін інформацією, популяризація наукових знань, вплив на свідомість адресата, переконання його в правильності своєї думки, вираження автором власних емоцій, вплив на чуттєву сферу читача тощо).*

3. *Охарактеризуйте виражальні засоби мови тексту на всіх рівнях:*

Фонетичні засоби стилістики (свідоме обрання варіанта норми з метою милозвучності, порушення фонетичних норм у тексті, мета автора). Алітерація, асонанс, звуконаслідування. Лексичні засоби стилістики (використані автором метафора, метонімія, синекдоха, омоніми, синоніми, антоніми, пароніми; знайдіть, якщо є в тексті, каламбур (гра слів), стилістичні фігури: посилювальний повтор, градація, ампліфікація, плеоназм, тавтологія, антитеза, оксиморон; назвіть у тексті терміни, мовні штампи, професійні слова, застарілу лексику, лексичні діалектизми, розмовно-просторічні слова — якщо є). Фразеологічні засоби стилістики (знайдіть, якщо є, у даному тексті фразеологічні словосполучення або речення, фразеологізми-заперечення, порівняння, вигуки, окремо визначте прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, максими, сентенції, парадокси, літературні цитати, ремінісценції, вкажіть сталі вирази діловодства та наукові терміни і професіоналізми — стійкі словосполучення). Чи відбулася в тексті трансформація фразеологізмів? Стилiстичні можливості словотвору (вказіть способи деривації у тексті). Морфологічні засоби стилістики (вказати стилістичні функції окремих частин мови (граматичних категорій) у пропонованому для аналізу тексті, проаналізувати частотність вживання повнозначних і службових частин мови). Назвіть, якщо є, асиндетон і полісиндетон. Стилiстичні ресурси синтаксису: вкажіть типи речень за метою висловлювання й інтонацією, знайти, якщо є, односкладні й неповні речення, вказати, чим ускладнені прості речення. Визначте типи складних речень у тексті, якщо є, вказати ССК. Визначте засоби зв'язку між реченнями у тексті, якщо є, вкажіть пряму, непряму, невластиву пряму й вільну пряму мову. Знайдіть, якщо є, діалог або полілог. Якщо у тексті є період, знайдіть у ньому засновок, паузу й висновок (у класичному періоді), або проаналізуйте структуру оберненого, обрамленого й обірваного періодів. Вкажіть, якщо є у тексті, синтаксичні засоби художньої виразності (анафора, епіфора, анепіфора, епанафора, парцеляція, лейтмотив, риторичні відповіді й запитання, рефрен).

Виконання вправ на переклад тексту з російської мови українською почасти зустрічає труднощі у студентів-нефілологів, оскільки вимагає: 1) навичок роботи зі словниками; 2) урахування суржику, що супроводжує двомовність; 3) розвинутого чуття мови, збереження функціонального стилю і жанрового підвиду, авторського стилю з його виражальними мовними засобами; 4) навичок дискурсивної діяльності та ін. Ці фактори, як правило, впливають на еквівалентність перекладу.

У дослідженнях проблеми майстерності перекладу О. Довгань зупиняється на особливостях перекладу наукових праць, газетно-інформаційних повідомлень, публіцистики, цілком справедливо наголошуючи на тому, що переклад художніх текстів має особливо складний, творчий характер [2]. Тому пропонувати тексти для перекладу слід диференційовано: переклад художнього тексту можна доручити виконувати тим студентам, що виявляють креативність у процесі навчання української мови.

Переклад різностильових текстів допомагає майбутньому вчителеві краще оволодіти фаховою метамовою, збагатити свій активний словник, підвищити рівень культури мовлення. Окрім того, дібрані для вправ художні тексти оптимізують розвиток читацьких інтересів.

Пропоновані студентам тексти для російсько-українського перекладу є уривками з кращих творів світової класичної літератури. При цьому ми не прагнемо отримати від студентів-неперекладачів як результат стилістично довершених українських еквівалентів, оскільки розуміємо складність поставленого завдання і зважаємо на етичний аспект цієї діяльності. Однак студенти мають відчутти емоційно-естетичну насолоду від читання та аналізу мовностилістичних засобів художнього тексту першоджерела і здійснити спробу виражальними засобами української мови передати авторський задум, приєднавши до нього власне бачення. Найбільшу зацікавленість майбутні вчителі виявляють до перекладу уривків із творів М. Гоголя, М. Булгакова, Л. Толстого, Ф. Достоевського, В. Бєляєва, Є. Носова, І. Ільфа та Є. Петрова, С. Довлатова, Ф. Іскандера, І. Андроннікова, Ю. Нагібіна, В. Дудінцева. Логічно завершити виконання вправи порівнянням студентських перекладів із текстом досвідченого інтерпретатора.

Твір є найефективнішим видом стилістичної вправи — показником рівня стилістичної мовно-мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця. Тільки начитаний, інтелектуально розвинений студент може побудувати довершений твір, нерідко знаходячись під впливом індивідуального стилю улюбленого літератора, підсвідомо

копіюючи його манеру міркувати, його виражальні засоби. Тут ні в якому разі не йдеться про плагіат, колективний осуд якого необхідно викликати на заняттях з мови. Нерідко чуємо перефразований з відомого анекдоту вислів: "Він — не читач, він — письменник". На нашу думку, творчі здібності є в усіх студентів, однак тільки інтерес до читання у поєднанні з умілим аналізом мовних засобів тексту може стати вирішальним чинником саморозвитку, самовиховання й самореалізації особистості, сприятиме формуванню мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів. Окреслена нами проблема — багатогранна, що відкриває широкі перспективи для лінгводидактичних досліджень.

Література

1. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник. — Київ: Либідь, 1997. - 376 с.
2. *Довгань О. В.* Майстерність перекладу в контексті відповідності тексту-першоджерелу // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). — Випуск 3: зб. наукових праць / За ред. академіка Л.І. Мацько. — К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — С. 141 - 147.
3. *Крупа М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. — 416 с.
4. *Кубрякова Е. С.* О тексте и критериях его определения // Текст. Структура и семантика. Т. 1. - М., 2001. — С. 72 - 81.
5. *Мацько Л. І.* Формування зразкового читача як проблема лінгводидактики і методики // Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр". — К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — С. 94 - 100.
6. *Мацько Л. І., Кравець Л. В.* Культура української фахової мови: Навч. посіб. — К.: ВЦ "Академія", 2007. — 360 с (Альма-матер).
7. Навчання і виховання учнів 3 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. О.Я. Савченко. — К.: Видавництво "Початкова школа", 2004. — 512 с.
8. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. — К.: Вища шк., 2003. — 462 с.
9. *Сухомлинський В. О.* Серце віддаю дітям. Вибрані твори. У 5 т. — К.: Рад. шк., 1977. — Т. 3. — С. 194.
10. Сучасний тлумачний словник української мови: 50 000 слів / За заг. ред. д-ра філол.наук, проф. В. В. Дубічинського. — Х.: ВД "ШКОЛА", 2006. — 832 с.